

Людмила ДАНИЛЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України,
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: dankoua@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0008-7497-6432>

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПОБАЖАНЬ У ДИСКУРСІ МИРУ Й ВІЙНИ

Стаття присвячена семантиці й прагматиці слов'янських формул побажань у дискурсі миру й війни на матеріалі української і чеської мов. У сучасному українському мовознавстві спостерігається підвищений інтерес до семантики мови, механізмів мовних змін і трансформацій, зумовлених агресією РФ проти України. Значна кількість нових досліджень присвячена соціолінгвістичним процесам, появі лексичних новотворів, оновленню політичного та медійного дискурсу, однак формули побажання в мирному й воєнному дискурсах не стали предметом спеціального розбору. У пропонованому дослідженні аналізуються як архаїчні сакральні формули побажання (*Будь здоров! З Богом! Дай Бог!* тощо), що мають праслов'янське походження та пов'язані з міфологічними уявленнями про долю, щастя й захист, так і новітні етикетні конструкції, актуалізовані в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Констатовано, що в українській мові сакральна формула *З Богом!* зберігає функцію побажання, тоді як у чеській мові аналогічний вислів *Sbohem!* зазнав семантичного зсуву та закріпився як формула прощання. Традиційні українські формули побажання (*З Богом! Добрий день!*) у воєнному дискурсі прагматично переосмислюються (*З Богом у новий день! Дякую, Боже, за ранок!*) і доповнюються новими побажаннями (*Мирного дня! Мирного неба! Тихої ночі! Бережіть себе! Тримаймося! Повертайся живим!* та ін.), які функціонують як мовні маркери колективної солідарності, поєднуючи риси етикетного вислову зі щоденною небезпекою, тривогою й потребою у взаємній підтримці. У типологічному зіставленні української та чеської мов виявлено асиметрію динаміки моделей побажань: найбільш інтенсивні семантичні й прагматичні зміни спостерігаються в українській мові як мові, що живе в умовах війни, тоді як у чеській мові формула *Hezký den!* зберігає нейтральний етикетний статус.

Ключові слова: семантика, прагматика, етикетні формули побажання, сакральні моделі, воєнний і мирний дискурс, сучасна мовна динаміка.

У сучасному українському суспільстві, що переживає глобальні потрясіння під впливом повномасштабної російсько-української війни, особливо помітними стають зміни в повсякденній мовленнєвій комунікації. Мовлен-

Цитування: Даниленко Л. Семантика і прагматика слов'янських побажань у дискурсі миру й війни. Мовознавство. 2026. № 1. С. 60–72. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-346-2026-1-004>

Citation: VDanylenko L. (2026). Semantyka i prahmatyka slov'ianskykh pobazhan u dyskursi myru y viyni [Semantics and pragmatics of Slavic speech formulas of wish in the discourses of peace and war]. *Movoznavstvo*, (1), 60–72. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-346-2026-1-004>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

невий етикет, який зазвичай сприймається як відносно стабільна частина мовної культури, виявляє чутливість до соціальних катаклізмів і здатність швидко адаптуватися до нових комунікативних потреб. Традиційні побажання на зразок *Доброго дня! На все добре!* або *Щасливо!*, що історично виконували ритуальну, завершальну чи формально ввічливу функцію, у воєнних умовах набувають додаткових конотацій. У мовному вжитку спостерігається поява і нових етикетних формул *Бережи себе! Тримаймося! Мирного дня! Тихої ночі! Повертайся живим!*, які набувають високої емоційності та виразної семантики фізичного існування. Це зрушення не зводиться до простої заміни одних виразів іншими, а є відображенням глибших соціокультурних процесів: зміни моделі турботи, переорієнтації сенсів етикетних формул, актуалізації теми безпеки та солідарності. «Сама офіційна Росія — не тільки з розгортанням збройної агресії проти України і відторгненням від неї частини територій, а й узагалі із запереченням права на існування як української держави, так і української мови — дала, таким чином, серйозні підстави для різкого увиразнення в сучасній українській дійсності такого напрямку в розвитку мовної ситуації» [Тараненко 2023б : 16]. Зазначені особливості соціокультурного характеру визначили актуальність цього дослідження та його мету: проаналізувати семантику й прагматику українських і чеських побажань у двох взаємопов'язаних вимірах: традиційному та сучасному, сформованому умовами війни. Поставлена мета передбачає виконання таких дослідницьких завдань: описати усталені моделі традиційних побажань; з'ясувати, які семантичні зрушення відбуваються в умовах воєнного часу; виявити нові функції побажань як актів підтримки і консолідації. Методологічну основу дослідження становлять семантичний, лінгвокультурологічний та прагмалінгвістичний підходи, які дають змогу осмислити побажання як культурний феномен, як текст певної традиції та як комунікативний акт із конкретними дискурсивними функціями. Матеріалом дослідження слугують тексти українського побутового спілкування, фрагменти комунікації з соціальних мереж (Facebook, Telegram, Instagram), а також повідомлення ЗМІ, блоги, у яких нові побажання фіксуються як реакція на щоденну воєнну реальність. До аналізу залучено також традиційні словникові джерела.

Побажання як окремий різновид мовленнєвого етикету привертала увагу дослідників у контексті вивчення історико-типологічного походження ритуальних формул [Ткаченко], їх семантичних характеристик, а також як соціальних актів ввічливості й моделей комунікації. У межах загальної теорії мовленнєвих актів побажання розглядаються як директиви особливого типу, спрямовані не на зміну поведінки співрозмовника, а на вербалізацію позитивної установки щодо його майбутнього стану [Searle]. Дослідники ввічливості [Brown, Levinson; Leech] підкреслюють роль побажань у збереженні соціальної гармонії та підтриманні позитивної «міжособистісної дистанції». У слов'янському контексті помітним є внесок у дослідження мовленнєвого етикету таких учених, як Ф. Бацевич, С. Богдан, М. Стахів, В. Шеломенцев, які аналізували функції етикетних формул у повсякденному спілкуванні й підкреслювали їхню культурну зумовленість. Разом з тим дедалі більше з'являється студій, що фіксують зміни в мовних практиках під впливом війни, внутрішньої і зовнішньої міграції. Передусім заслугове на увагу колективна монографія «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» (2024), низка статей [Тараненко 2023а; Тараненко 2023б; Костусяк, Навальна; Матвеева; Руда; Таран; Varlamova]. Нові дослідження

присвячені соціолінгвістичним процесам, питанням мовної політики, динаміці мовної норми, появі лексичних новотворів і оновленню політичного та медійного дискурсу. Утім, попри загальне зростання уваги до новітніх процесів в українській мові, зумовлених російсько-українською війною, формули побажання не стали предметом спеціального аналізу, хоча вони є чутливими індикаторами суспільних змін, відображають моральні й емоційні стани мовців, моделюють сакральні уявлення про захист, долю і безпеку та активно реагують на зміну комунікативних практик у кризових ситуаціях.

Історико-етимологічний та культурно-семантичний аспекти традиційних побажвань. У мирний час традиційні побажання виконують передусім ритуально-завершальну функцію: вони слугують маркером ввічливості, забезпечують плавне завершення контакту, підтримують позитивний тон взаємодії. Їхня семантика зазвичай пов'язана з такими базовими цінностями, як здоров'я (*Будьте здорові!*), спокій (*Добраніч!*), добробут (*Хай щастить!*), успіх (*Усього найкращого! Удачі вам!*), довголіття (*Многії літа!*). Ці формули мають стабільну інтонаційну модель і високий рівень передбачуваності. Їхній ужиток часто автоматичний — співрозмовник вимовляє формулу як етикетний компонент контакту.

Семантична сталість традиційних побажвань зумовлена історично. Однією з найдавніших формул побажвань є формула *Будь здоров!* або *Здоров!* з прикметником *здоровий*, що узгоджується з адресатом у числі й роді. Для українського слова *здоровий* (споріднені *поздоровчий*, *поздоровлення*, *поздоровляти*, *уздоровляти*) етимологи припускають витоки з прасл. *sъdorvъ, утворене з компонентів сь-, спорідненого з д.-інд. su- «добрий» і *dorv-, пов'язаного чергуванням голосних з *dervo «дерево». Таким чином, первісне значення *здоровий* — «з доброго дерева» (ЕСУМ, 2 : 255). Подібну версію для чеської мови пропонує Й. Рейзек: «і.-с. *su-dorouo- “з доброго дерева”, пор. д.-перс. duruva “zdravý”, лат. robustus “з дубового дерева” та “сильний”» [Rejzek : 736]. Можна припускати, що слово *dervo у спільнослов'янську епоху мало конкретне значення: не будь-яке дерево, а росле, міцне, придатне для будівництва, пор. твердження О. О. Потебні: «Первісно віддаль між образом і значенням була дуже мала» [Потебня : 187]. Підґрунтя архаїчної семантики добре виявляє народна фразеологія, пор. укр. *здоровий як дуб*; *дуб дубом* «дуже сильний, міцний» (про людину) (СУМ-20), чес. *být zdravý / silný jako dub* (SČFI : 92). Таким чином, метафора праслов'янського походження «здоровий — міцний як дерево» засвідчує тісний мотивувальний зв'язок семантики слова *здоровий* з природною символікою міцності та життєвої стійкості.

Спільну праслов'янську основу мають сакральні формули побажання з компонентом *Бог*. Українські фрази *З Богом!*, *Будь з Богом!*, *Дай Бог!*, *Помагай Бог!*, *Спасибі* (первісно *спаси Бог*), а також еліптична форма *Магай-бі* (бі → біг «бог») (пор. у І. Котляревського: *Помагайбі*, *Наталко!*) мають численні відповідники в інших слов'янських мовах: чес. *Sbohem*, пол. *Z Bogiem*, болг. *С Богом*, хорв. *S Bogom*, слн. *Z Bogom* тощо. Формальна й семантична подібність у широкому ареалі слов'янських мов дала підстави О. Б. Ткаченкові відносити їхнє походження до праслов'янської спадщини: «Очевидно, цей зворот виник ще в праслов'янський період, згодом зазнав скорочення (шляхом опущення дієслова). На користь цього говорить його семантична і формальна подібність у низці слов'янських мов, причому навіть не пов'язаних безпосередніми контактами, а також можливість трактування в ньому

слова *бог* не тільки і не стільки в сучасному розумінні слова (= Всемогутня надприродна істота, божество), а й, очевидно, з більш архаїчною семантикою «доля (> удача, щастя)», що, отже, давало можливість розуміти в минулому цей зворот як «Будь з удачею (щастям)» [Ткаченко : 255].

Виявлення первісної семантики етикетної формули *З Богом!* ускладнюється тим, що походження слова *бог* є предметом тривалої наукової дискусії. Висуваючи свою версію, О. Б. Ткаченко покликався на «Етимологічний словник слов'янських мов», це саме значення «Бог — щастя, процвітання» (звідси похідні *багатий, убогий* «небагатий» тощо) фіксував О. Брюкнер [Brückner : 33], а пізніше — автор етимологічного словника верхньолужицької та нижньолужицької мов Г. Шустер-Шевць: «прасл. *bogъ “частка, багатство, щастя, процвітання” від д.-інд. bga-da-h “добро, щастя”, д.-іран. *baga-* “частка, доля, особливо сприятливий”» [Schuster-Šewc : 47]. Натомість «Етимологічний словник української мови» не пов'язує первісну семантику слова *бог* (автор словникової статті О. С. Мельничук) з поняттям «щастя, удача», але з давньоіндійським «той, хто наділяє, податель, пан, владика» (ЕСУМ, 1: 219) і заперечує пряме запозичення слова *бог* з іранських мов. Компромісну позицію займає польський етимолог В. Борись, який виводить «первісне значення слова *бог* — назва виконавця дії з початковим значенням «той, хто розподіляє, дарувальник»; в особливому релігійному значенні «той, хто розподіляє багатство, щастя, дарувальник, пан» з праїндоевропейського *bʰag- «розподіляти. Ім'я доброго, сприятливого для людей божества, яке вважається дарувальником усіх благ і щастя, є спільним для слов'ян та іранців. Релігійне значення, ймовірно, виникло на іранському ґрунті. Отже, не можна виключати, що семантика прасл. *bogъ у його релігійному значенні є результатом впливу релігії скіфсько-іранських племен на релігію праслов'ян, які через це втратили давнє праїндоевропейське ім'я бога *deiuos (пор., наприклад, литовське *dievas* “бог”, латинське *deus* “бог”)» [Borys : 36]. Таке тлумачення поєднує архаїчну семантику щастя з пізнішою сакралізацією образу. Звідси випливає, що формула *З Богом!* могла функціонувати як побажання успіху й удачі ще до християнізації, а згодом була переосмислена в межах християнської картини світу. Це тлумачення узгоджується з даними «Фразеологічного словника української мови», який фіксує багатозначність фраземи *З Богом!* і подає її насамперед як побажання успіху, щастя, удачі, позитивних наслідків у роботі, в якій-небудь справі (*То почнемо добре діло? — З богом, Тимофію, з богом, — відповіло йому кілька голосів.* М. Стельмах) (ФСУМ : 42), а також як формулу благополучного вирушення в подорож або прощання. Отже, в українській мовній традиції сакральний компонент не втрачає побажальної функції, а поєднує в собі архаїчну семантику удачі й пізніший релігійний зміст.

Інша еволюційна траєкторія спостерігається в західнослов'янських мовах, зокрема в чеській. Формула *Sbohem!* (первісно *s Bohem* — «з Богом») зазнала семантичного зсуву. У процесі граматикалізації та лексикалізації вона втратила первісну конотацію побажання й закріпилася як нейтральна формула прощання, що позначає завершення контакту. Те саме дієслівні фраземи *dát / říct někomu / něčemu sbohem* уже не пов'язані з побажанням удачі, а означають розрив, відмову, остаточне прощання. Глибокий сенс виразу полягає в тому, що люди, прощаючись, ніби просили у Бога благословення й заступництва, захисту від лиха, напасті. Звідси іноді патетична, схвильо-

вана тональність цього фразеологізму у фольклорі, пор.: *Sbohem ti dávám, Mařenko zlatá, Sbohem ti dávám, sbohem zde bud'*.

Багатошаровість семантики слова *Бог* дозволяє розглядати формулу побажання *З Богом!* як результат нашарування міфологічних, сакральних і етикетних смислів, що в різних слов'янських мовах розвинулися асиметрично: в українській традиції вона зберегла побажально-екзистенційний потенціал, тоді як у чеській була переосмислена в суто етикетно-дискурсивному сенсі.

Сакральні побажальні формули з компонентом *Бог / Господь* становлять одну з найархаїчніших і водночас найстабільніших груп у слов'янській фразеології. Крім вище розглянутої формули *З Богом!*, у сучасному українському мовленні функціонують *Бог на поміч! Бог з тобою! Хай (нехай) Бог (Господь) помагає! Хай (нехай) вас (тебе) Бог (Господь) благословить! Хай (нехай) вас (тебе) Бог (Господь) не забуде!* Їхня прагматична специфіка полягає в тому, що вони поєднують комунікативну функцію побажання з апеляцією до вищої сили, яка мислиться як джерело удачі, захисту, благополуччя або життєвої підтримки. Так, комунікативний акцент формули *Бог на поміч!* зосереджено не на адресаті, а на самій діяльності: робота мислиться як така, що потребує не лише людських зусиль, а й сакральної підтримки. Подібну прагматику мають формули *Хай (нехай) Бог помагає кому, Хай (нехай) Бог благословить*, у яких побажання оформлюється як вербалізоване прохання-звернення до вищої сили. Формула *Бог з тобою!* виявляє прагматичну багатофункційність. Як побажання усього найкращого вона означає загальне благословення. Водночас у сучасному мовленні ця формула може зазнавати прагматичного зсуву (іронія, дистанціювання), що свідчить про часткову десакарлізацію. Показовою є формула *Хай (нехай) Бог не забуде!*, засвідчена, зокрема, у класичній українській літературі (*Нехай вас бог так не забуде, як ви не забули, не покинули мене, безталанного, на чужині*. Т. Шевченко) (ФСУМ : 40). Її прагматика виходить за межі ситуативного побажання успіху й наближається до побажання долі, добробуту й життєвої опіки. Тут адресат мислиться як той, хто «пам'ятає» людину, не залишає її у біді, що перегукується з архаїчним розумінням *Бога* як сили, що наділяє багатством, щастям, долею.

Усі розглянуті формули об'єднує спільна прагматична модель: побажання реалізується не шляхом прямого мовленнєвого впливу на адресата, а через символічне звертання до сакральної сили задля забезпечення бажаного результату. Саме це відрізняє сакральні побажання від світських етикетних формул і пояснює їхню високу стійкість у традиційній мовній картині світу. Навіть за умов секуляризації такі формули зберігають комунікативну ефективність, оскільки апелюють до глибинних архаїчних уявлень. У цьому зв'язку звертає на себе увагу ідіома *за малим богом* (ФСУМ : 42) у контекстах на зразок *за малим богом не померла, за малим богом не згорів, за малим богом не пропав* тощо. Вислів належить до архаїчного шару української фразеології і виражає значення «ледь не..., трохи не...+ дієслово», тобто позначає граничну, критичну близькість певної дії до фатального наслідку. Із розглянутими етикетними формулами цю фразу поєднує сакрально-міфологічне мислення, у якому слово *бог* не обов'язково означало особове християнське божество. Спираючись на гіпотези про праслов'янське значення слова *бог* як «удача, щастя», видається можливою реконструкція ідіоми *за малим богом* не як «Бог» у релігійному сенсі, а у значенні «гранична частка життєвої удачі / долі». Тобто йдеться про перебування на межі між життям

і смертю, успіхом і загибеллю, де вирішальною є «мала» частка, яка ще не була втрачена. Саме тому цей образний вислів уживається в емоційно напружених ситуаціях і часто поєднується з дієсловами *померти, загинути, пропасти, збожеволіти* тощо, пор.: *Побачивши його, вона, за малим богом не померла з радощів* (там само). У процесі історичного розвитку сакральний компонент деактуалізувався, фразема втратила прямий зв'язок з релігійною свідомістю, компонент бог почав сприйматися як лексично затемнений, який більше не осмислювався буквально і був остаточно втрачений. У сучасній мові маємо редукований варіант *за малим не...* «мало не»: *Як зачули люди, то за малим не все село вибігло з хат, мов на ведмедя, дивитись*. П. Мирний (ФСМ : 462).

Формули побажань у воєнному дискурсі. Повномасштабна агресія РФ проти України спричинила істотне розширення семантичного поля українських побажань. Залежно від темпоральної організації доби (ранок / день / вечір / ніч) у сучасній мовній практиці українців сформувався корпус побажальних формул, кожна з яких характеризується специфічним прагматичним навантаженням. У межах цього корпусу виокремлюються кілька семантично мотивованих груп.

Ранкові побажання демонструють зсув від нейтральної фатичної функції до актуалізації буттєвого виміру початку дня. Ядром цієї групи залишається традиційна формула привітання *Доброго ранку!*, однак її семантика доповнюється новими компонентами, що реалізуються в кількох взаємопов'язаних смислових аспектах:

Посттривожний «перехід» у новий день. Побажання *Доброго ранку, невиспані люди!, Доброго ранку, українці!* — очевидний зсув від приватної ввічливості до колективного адресата. Адресат — це «ми», що пережили спільну ніч. «Невиспанний» тут — не побутова ознака, а маркер тривожного існування. Ранок семантизується як «реальність після» — після ночі, після сирени, після ризику. Це не просто початок дня, а межовий момент, у якому підтверджується факт продовження життя.

Мир як «ціннісна прикмета» часу. У побажаннях *Світлого мирного ранку! Доброго ранку, мирного світанку! Мирного сьогодні!* прикметник *мирний* не констатує обстановку миру, а виступає нормою побажання: *Нехай буде!* Характеристика *мирний* перетворює час доби на екзистенційний критерій: *мирний*, отже безпечний, без сирен, без втрат.

Ресакралізація початку дня. Ранкові побажання мають найбільше сакральних елементів: *Дякую, Боже, за ранок! Благослови на тихий і мирний день! З Богом у новий день!* Це природно: початок дня в умовах загрози переживається як дар і потребує благословення. Тут працює традиційна модель «Бог — захист» (пор. усталені формули *Нехай Бог помагає на все добре! Нехай Господь боронить і милує!* тощо), але з новою домінантою «тихий / мирний». Отже, семантика ранкових побажань у воєнному дискурсі — це переосмислений «початок» як межа між ризиком і надією, з виразною ознакою колективності й сакральності.

Деякі ранкові побажання поширюються на подальший перебіг дня: *Вдалого дня! Мирного сьогодні!* Зазвичай тут домінують імперативи *Тримайся / Тримаймося! Бережися / Бережімося!* День осмислюється як темпоральний відтинок потенційного ризику, в якому людині бажать удачі і стійкості. Побажання *Тримаймося!* має колективну форму й передає не лише емоційну підтримку, але й стан солідарності і відчуття спільної біди. Ці побажан-

ня стали універсальними відповідниками колишніх *На все добре!* чи *До побачення!* Вони перестали бути ритуальними, а набули конкретного, часто буквально захисного значення: заклик до обережності в умовах постійної загрози. У побутових діалогах, медіа та соціальних мережах ця формула звучить як емоційно насичений акт емпатії: *Бережіть себе всі, хто в Харкові сьогодні під обстрілами! Друзі, бережіть себе — знову тривога.*

Вечірні формули побажань групуються навколо семантики укриття, домашнього тепла і захисту. *Доброго вечора, божого захисту!* — типовий приклад, коли традиційне привітання одразу підсилюється головним побажанням захисту в час війни з виразною опорою на сакральність. *Побажання Затишного вечора! Миру і тепла!* містять ключові слова *затишок, тепло*, що характеризують простір дому як прихистку. У мирному дискурсі дім — це просто комфорт, а тут — психологічна оборона від зовнішньої загрози. Перехід до ночі як частини вечірньої формули *Гарного вечора і мирної ночі!* перекидає місток до потенційно небезпечного існування. Загалом у вечірніх побажаннях переважає мотив «хай ніч мине мирно».

Нічні формули побажань найнасиченіші воєнними конотаціями, що виражають семантику максимального ризику й контролю тривоги. *Побажання Спокійної ночі без тривог і хвилювань!* демонструє, що звичайна «спокійна ніч» тепер мислиться через усунення тривоги — і психологічної, і повітряної. Семантичним центром цієї групи побажань стає тиша як найвища цінність існування людини: *Тихої ночі! Мирної ночі з тихими снами! Нехай усе буде тихо!* У мирному житті тиша — відсутність руху, метушні, що супроводжується шумом, у воєнному — символ безпеки, тимчасової паузи в зарозі, коли немає вибухів, сирен, новин про втрати. Це можливість на короткий час повернути стан душевного спокою і контролю над життям. Модифікована усталена формула *Добраніч!* у воєнному дискурсі виходить за межі приватного й містить планетарний масштаб, розширюючи адресне поле — від «я» до «світ»: *Добраніч! Нехай все буде тихо і спокійно на серці, в домі, на Землі!* Це не метафора «для краси», а відчуття, що війна порушує звичайну норму життя, базовий глобальний порядок і лад. Заключну ідею у цій підгрупі виражає парне побажання *На добраніч! Світлого завтра! Хай у всіх буде завтра!* Ніч «переживається» заради завтра. Поняття «завтра» у таких формулах не є календарним, але буттєвим: головне, щоб воно настало.

Поряд із темпорально маркованими формулами функціонують побажання узагальненої семантики, позбавлені прив'язки до певної частини доби, але актуалізовані етикетом комунікації під час війни. *Бережіть себе! Тримайтесь і бережіть близьких! Мирного неба! Миру і спокою Вам!* виконують роль щоденного мікроритуалу: я визнаю небезпеку і бажаю тобі вціліти. Питання *Як ти?* у мирному дискурсі належить до етикетного фатичного спілкування *Як справи?*, а у воєнному — це часто справжня перевірка стану (живий / цілий / у безпеці). Відбувається семантичне поглиблення фатичної комунікації. Образна формула *Мирного неба над головою та рідної землі під ногами!* поєднує тілесно-просторову й безпекову моделі: прикриття згори / ґрунт (дім) знизу.

До групи побажань узагальненої семантики, не пов'язаних з конкретним періодом доби, належить побажання *Омріяної Перемоги!* На відміну від побажання типу *Мирного неба!*, що акцентує безпеку «тут і тепер», *Омріяної Перемоги!* спрямоване на тривале очікування завершення війни. У цьому сенсі семантика побажання не лише виражає травматичну реальність, а й

виступає інструментом колективної пам'яті, надії та ціннісної консолідації суспільства, що прагне мирного майбутнього. Сюди ж належить гасло *Слава Україні!*, що можна кваліфікувати як формулу підтримки і солідарності з семантикою «я свій / своя, ми разом, ми вистоїмо». Не є класичною етикетна формула *Дякуємо ЗСУ за новий день!*, але функційно вона виконує ту саму роль: підтримує моральний порядок, пояснює можливість нового дня через захист. Це важлива дискурсивна інновація: подяка воїнам стає елементом повсякденного етикету.

На окрему увагу заслуговує побажання *Гарного дня!* Це калька англійського *Have a nice day!*, що збагатила етикетні побажання різних європейських мов (наприклад, нім. *Schönen Tag noch!*, франц. *Bonne journée!*, чес. *Hezký den!*, болг. *Приятен ден!*). В українській мові ця етикетна формула з'явилася відносно недавно: наприкінці ХХ ст. після відкриття кордонів, активізації туризму, масового перекладу сервісних фраз, інструкцій, реклами та через загальну європейську тенденцію стандартизації ввічливих формул. Порівняно зі старшою формулою *Доброго дня!*, що має виразне етичне й сакральне забарвлення (добро / зло) та історично пов'язане з благословенням, моральною оцінкою, ритуалом, побажання *Гарного дня!* апелює до суб'єктивно прийняттого, бажаного перебігу подій. У воєнному дискурсі це особливо важливо: поняття «гарний», реалізуючи широку, семантично розмиту оцінку, не обіцяє «добра» у метафізичному сенсі, не нав'язує адресатові надмірного емоційного очікування, не звучить пафосно, а лише бажає прийняттого, безпечного перебігу часу.

Типовим відповідником до українського побажання *Гарного дня!* є чеське *Hezký den!* Цікаве свідчення щодо його поширення в чеському соціумі знаходимо у провідному чеському масмедійному джерелі, газеті «*Lidové povíny*»: «Коли вперше добрий друг побажав нам гарного вечора (*Hezký večer!*) замість прощання (*Na shledanou!*), ми були здивовані. З одного боку, це прозвучало тепло, з другого — несподівано і навіть трохи нав'язливо. Це було сімнадцять років тому. Але він повернувся з-за кордону, і подібні ввічливі фрази там були звичним явищем. Ми пройшли довгий шлях з того часу. <...> Ми бажаємо один одному не лише гарних вихідних, а й гарного дня, гарного вечора» (LN, 29.12.2007). Важливо наголосити, що в чеській мові семантична межа між синонімами *hezky*, *pěkný* і *krásný* дуже тонка. Можемо говорити *Den je hezký / pěkný / krásný*, але у формулах етикету узус переважно закріпив побажання *Hezký den!* У Національному корпусі чеської мови (СНК), обсягом понад 6,5 мільярдів позицій (версія syn v13, 2024), формула *Hezký den!* удвічі переважає формулу аналогічної семантики *Krásný den!* Ця тенденція пояснюється вочевидь семантичною «вагою» оцінки, яку виражають прикметники *hezky*, *pěkný*, *krásný*, і прагматичною доцільністю їх етикетних функцій. У тлумачному словнику чеської мови це чітко зафіксовано: «*hezky, pěkný* — *vzbuzující libost...*, *průměrně krásný*» («приємний, помірно гарний»), тобто такий, що викликає приємність, є достатнім, соціально задовільним, не претендує на максимальну естетичну оцінку, властиву прикметнику *krásný* «*přívabný, ladný, rozkošný*» («чарівний, принадний»). У кризовому контексті *krásný* не поєднується з непередбачуваною часовою перспективою (*den* як частина доби) і звучав би неадекватно. Саме семантична «поміркваність» робить *Hezký den!* нормативною етикетною формулою, прийнятною для різних комунікативних ситуацій, але, головним чином, при завершенні неформальної розмовної комунікації. Слід окремо зазначи-

ти, що під впливом англійської мови поширюється також конструкція *Mějte hezký den!* — вислів, не типовий для чеської мови, оскільки усталені побажання *Dobrý den! Dobrou noc!* і т. ін. виникли в результаті опущення дієслова *přát* «бажати», а не *mít* «мати». Звідси іронія в запитанні одного автора: «Який у вас настрій після того, коли з вами хтось попрощається словами *Mějte hezký den!?*» (MF dnes, 19.02.2021).

У мирному етикеті укр. *гарний*, чес. *hezký* функціонують як близькі за прагматикою прикметники помірної позитивності, придатні для нейтрального побажання перебігу дня. Проте у воєнному дискурсі ця бінарна типологія демонструє виразну семантичну асиметрію, зумовлену різним ступенем переживання війни мовними спільнотами. В українській мовній практиці базова формула *Гарного дня!* у ситуації постійної загрози поступово витісняється новими побажаннями «захисної» семантики *Мирного дня! Мирної ночі!* Сама необхідність побажати миру свідчить про втрату базової норми — можливості прожити день або ніч без звуків вибухів. У таких висловленнях позитивність уже не пов'язана з комфортом чи приємністю, а переосмислюється як бажаний стан безпеки і збереження життя. Отже, укр. *гарний* у воєнному контексті поступається місцем лексемам *мирний, тихий, без тривоги*, що свідчить про ресемантизацію побажання та його наближення до функції охорони життя.

Чеська формула *Hezký den!* має інший статус. Вона закріпилася в мовно-етикеті раніше, ніж український відповідник, і функціонує як стабільна одиниця світської ввічливості, іноді демонструючи метафоричне розширення. Порівняймо приклади з вебсайту iDnes.cz: *Hezký den, vítejte u podrobné online reportáže!* (21. 12. 2019) (*Гарного дня, вітаємо вас у прямому ефірі!*), «*Hezký den všem a dobrou show! Tři minuty do začátku*», — hlásí režisér Florian Heller těsně před spuštěním živého vysílání (17.08.2025) («*Гарного всім дня і гарного шоу! До початку залишилося три хвилини*», — каже режисер Флоріан Геллер безпосередньо перед початком прямої трансляції), *Hezký a pohodový zbytek víkendu!* (1.08.2021) (*Гарного і приємного завершення вихідних!*), *A pro uživatele WAP verze jsme připravili malé překvapení. Hezký den!* (5.01.2000) (*А для користувачів WAP-версії ми підготували невеликий сюрприз. Гарного дня!*), *Hezký den a slunce v duši!* (10.08.2000) (*Гарного дня і сонця в душі!* — побажання ведучого прогнозу погоди). Показовим є факт, що попри значну кількість чеських медійних і публічних текстів, присвячених солідарності з Україною після 2022 року, у проаналізованому матеріалі не зафіксовано вживання формули *Hezký den!* у безпосередньому зв'язку з українською воєнною тематикою. Тексти підтримки, співчуття та громадянської позиції зазвичай завершуються іншими мовленнєвими стратегіями — декларативними висловлюваннями солідарності, подяки, закликами до допомоги, проте не нейтральними етикетними побажаннями повсякденного типу.

Таким чином, в українському воєнному дискурсі побажання зазнають трьох системних зсувів: від нейтральної семантики ввічливої приємності (*Доброго дня!*) до актуалізації безпеки й захищеності (*Мирного, тихого, спокійного дня!*), від звернення до приватного адресата «ти» до колективного «ми» (*українці, тримаймося*), що підкреслює спільність досвіду і взаємну підтримку, посилюється також сакральньо-етичний компонент: активізуються молитовні формули (*Дякую, Боже, за ранок! З Богом у новий день!*), подяка ЗСУ та інші вислови солідарності.

Попри появу інновацій, традиційні побажання не зникають з мовного вжитку, але змінюють статус. Вони стають менш достатніми в умовах загальної тривоги, бо не передають необхідної емоційної напруги. Формула *Добраніч!* часто замінюється на *Тихої ночі!*, але в окремих контекстах може бути використана разом: *Добраніч і тихої ночі!* Це поєднання демонструє процес переосмислення, коли традиційна структура зберігається, але отримує додаткове семантичне навантаження. Можна спостерегти і гібридні випадки, коли традиційні побажання набувають нової прагматики через інтонацію або ситуацію вживання. Так, вислів *Бувай!* може звучати як побажання вижити, тоді як *До зустрічі!* у воєнний час набуває додаткового сенсу — гарантії, аби зустріч не відмінив фатальний ракетний удар.

Проведений аналіз засвідчив, що слов'янські формули побажань становлять динамічну, історично нашаровану систему, у якій поєднуються архаїчні сакральні уявлення, усталені етикетні норми та сучасні соціально-прагматичні чинники. Найдавніші побажальні формули типу *Будь здоров!* / *Здоров!*, а також формули з компонентом *Бог* (*З Богом!*, *Дай Бог!*, *Бог на поміч!* тощо) виявляють спільну праслов'янську основу й первісно були зорієнтовані на побажання життєвої сили, удачі, щастя та сприятливої долі, що підтверджує тісний зв'язок побажання з сакральною моделлю світу. Сучасний процес оновлення українських формул побажань зумовлений повномасштабною російсько-українською війною, що переорієнтовує традиційні етикетні моделі з формальної ввічливості на вираження безпеки, солідарності та спільної надії. Традиційні етикетні формули зберігають свою присутність, однак утрачають монополію або семантично доповнюються у зв'язку з небезпекою, тривогою та потребою у взаємній підтримці. Через семантику побажань відбувається осмислення життя в умовах війни. Формули *Бережи себе!* *Мирного дня!* *Тихої ночі!* *Тримаймося!* стають засобом психологічного виживання та емоційного регулювання. Натомість у чеській мові подібні процеси мають обмежений характер. Формула *Hezký den!* зберігає нейтрально-етикетну функцію і не отримує додаткового семантичного наповнення.

Загалом результати дослідження підтверджують, що побажання є чутливим показником соціокультурних трансформацій і водночас носієм довготривалої сакральної пам'яті. У дискурсах миру і війни вони виконують роль мовленнєвого простору, де поєднуються індивідуальна емоція, колективний досвід і традиційна модель світу, що робить їх важливим об'єктом подальших міжслов'янських, етнолінгвістичних і прагмалінгвістичних студій.

ЛІТЕРАТУРА

- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
- Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
- Костусяк Н., Навальна М. Російсько-українська війна в об'єктиві мови. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 340 с.
- Матвеева Н. Р. Війна і ставлення українців до мови. *Українська мова*. 2023. № 3 (87). С. 3–18.
- Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія. Київ : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
- Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.
- Руда О. Г. Навколомовний дискурс під час російсько-української війни. *Українська мова*. 2024. № 2 (90). С. 30–50.

- Стахів М. Український комунікативний етикет : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 245 с.
- Таран А. А. Вторинні номінації в контексті повномасштабної війни Росії проти України. *Українська мова*. 2025. №1 (93). С. 43–51.
- Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). I. *Мовознавство*. 2023а. № 3. С. 3–29.
- Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). II. *Мовознавство*. 2023б. № 4. С. 3–25.
- Ткаченко О. Б. Общий историко-типологический обзор славянской фразеологии (языковых формул). Основы ее членения : *Историческая типология славянских языков* / под ред. А. С. Мельничука. Киев : Наук. думка, 1986. С. 244–270.
- Цар І. М., Матвеева Н. Р. Збереження ідентичності українських мігрантів у Франції. *Українська мова*. 2025. № 3 (95). С. 3–21.
- Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування. 2-ге вид. Київ : Лібра, 2003. 416 с.
- Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wyd-wo literackie, 2005, 861 s.
- Brown P., Levinson S. C. *Politeness : Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 360 p.
- Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Nakład i własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1927. 805 s.
- Geoffrey N. Leech. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford : University Press, 2014. 343 p.
- Rejzek J. Český etymologický slovník. Praha : Leda, 2001. 752 s.
- Schuster-Šewc H. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. Bautzen : Domowina-Verlag, 1978. Iss. 1. S. 1–48.
- Varlamova A. O. War in Ukraine through the eyes of the foreign press. *Studia linguistica*. 2024. Vol. 24. S. 9–16.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ	Етимологічний словник української мови: в 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1. 631 с.; 1985. Т. 2. 570 с.
СУМ-20	<i>Словник української мови</i> . URL: https://surl.li/acsrhp (дата звернення: 12.12.2025).
ФСУМ	Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1. С. 3–528.
LN	Lidové noviny. URL: lidovenoviny.cz (дата звернення: 10.11.2025).
MF dnes	Mladá fronta dnes. URL: idnes.cz (дата звернення: 12.11.2025).
SČFI	Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání. Praha : Academia, 1983. Sv. 1. 492 s.

Дата надходження до редакції: 05.01.2026

Дата надходження після доопрацювання: 16.01.2026

Дата затвердження редакцією: 19.01.2026

REFERENCES

- Batsevych F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky*. Kyiv: Akademiia. [In Ukrainian].

- Bohdan S.K. (1998). *Movnyi etyket ukrainsiv: tradytsii i suchasnist*. Kyiv: Ridna mova. [In Ukrainian].
- Boryś W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie.
- Brown P., Levinson S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brückner A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Nakład i własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej.
- Geoffrey N. Leech. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: University Press.
- Kostusiak N., Navalna M. (2025). *Rosiisko-ukrainska viina v ob'iektyvi movy*. Lutsk: Vezha-Druk. [In Ukrainian].
- Matveieva N.R. (2023). *Viina i stavlennia ukrainsiv do movy*. *Ukrainska mova*, 3 (87), 3–18. [In Ukrainian].
- Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka: monohrafia*. (2024). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. [In Ukrainian].
- Potebnia O. (1985). *Estetyka i poetyka slova*. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].
- Rejzek J. (2001). *Český etymologický slovník*. Prague: Leda.
- Ruda O. H. (2024). *Navkolomovnyi dyskurs pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny*. *Ukrainska mova*, 2(90), 30–50. [In Ukrainian].
- Schuster-Šewc H. (1978). *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. Bautzen: Domowina-Verlag, Iss. 1, 1–48.
- Shelomentsev V. M. (2003). *Etyket i suchasna kultura spilkuвання*. 2-e vyd. Kyiv: Libra. [In Ukrainian].
- Stakhiv M. (2008). *Ukrainskyi komunikatyvnyi etyket: navch. posib*. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
- Taran A. A. (2025). *Vtorynni nominatsii v konteksti povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy*. *Ukrainska mova*, 1(93), 43–51. [In Ukrainian].
- Taranenko O. (2023a). *Rosiisko-ukrainska viina i ukrainska mova (poperedni sposterezhennia)*. 1. *Movoznavstvo*, (3), 3–29. [In Ukrainian].
- Taranenko O. (2023b). *Rosiisko-ukrainska viina i ukrainska mova (poperedni sposterezhennia)*. 2. *Movoznavstvo*, (4), 3–25. [In Ukrainian].
- Tkachenko O. B. (1986). *Obshchij istoriko-typologicheskij obzor slavyanskoj frazeologii (yazykovyh formul). Osnovy ee chleneniya*. *Istoricheskaya typologiya slavyanskih yazykov*. A. S. Melnychuk (Ed.). Kyiv: Naukova dumka, 244–270. [In Russian].
- Tsar I. M., Matveieva N. R. (2025). *Zberezhenntia identychnosti ukrainskykh mihrantiv u Frantsii*. *Ukrainska mova*, 3(95), 3–21. [In Ukrainian].
- Varlamova A.O. (2024). *War in Ukraine through the eyes of the foreign press*. *Studia linguistica*, Vol. 24, 9–16.

SOURCES

- ESUM Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: in 7 vols. (1982; 1985). Vol. 1–2. O. S. Melnychuk (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- FSUM Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy. (1993). V. M. Bilonozhenko et al. (Comps.). Book 1. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- SUM-20 Slovnyk ukrainskoi movy. URL: <https://surl.li/acsrhp> (last accessed: 12.12.2025). [In Ukrainian].
- LN Lidové noviny. URL: lidovenoviny.cz (last accessed: 10.11.2025).
- MF dnes Mladá fronta dnes. URL: iDnes.cz (last accessed: 12.11.2025).
- SČFI Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. (1983) Praha: Academia. Sv. 1.

Received: 05.01.2026

Received in revised form: 16.01.2026

Accepted: 19.01.2026

Liudmyla DANYLENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: dankoua@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0008-7497-6432>

SEMANTICS AND PRAGMATICS OF SLAVIC WISHING FORMULAS IN THE DISCOURSES OF PEACE AND WAR

The article addresses the semantics and pragmatics of Slavic wish formulas in the discourses of peace and war, based on material from the Ukrainian and Czech languages. Contemporary Ukrainian linguistics has demonstrated a growing interest in language semantics, as well as in the mechanisms of linguistic change and transformation caused by the Russian aggression against Ukraine. A significant body of recent research focuses on sociolinguistic processes, the emergence of lexical innovations, and the renewal of political and media discourse. However, despite the overall increase in attention to linguistic responses to wartime reality, wish formulas in peaceful and wartime discourses have not yet been subjected to dedicated analysis.

The present study examines both archaic sacral wish formulas (such as *Bud' zdorov!* 'Be healthy!', *Z Bohom!* 'With God!', *Dai Boh!* 'God grant!'), which have Proto-Slavic origins and are associated with mythological concepts of fate, happiness, and protection, and newly emerging etiquette constructions actualized under contemporary sociocultural transformations. It is demonstrated that in Ukrainian the sacral formula *Z Bohom!* retains its function as a wish, whereas in Czech the formally corresponding expression *Sbohem!* has undergone a semantic shift and has become established as a farewell formula. Traditional Ukrainian wish formulas (*Z Bohom!*, *Dobryi den!*) undergo semantic and pragmatic reinterpretation in wartime discourse (*Z Bohom u novyi den!* 'With God into a new day!', *Dyakuju, Bozhe, za ranok!* 'Thank You, God, for the morning!') and are supplemented by new wartime wishes (*Myrnoho dnia!* 'Peaceful day!', *Myrnoho neba!* 'Peaceful sky!', *Tykhoi nochi!* 'Quiet night!', *Berezhit' sebe!* 'Take care!', *Trymamosia!* 'Let us hold on!', *Povertaysia zhyvym!* 'Come back alive!' and others). These expressions function as linguistic markers of collective solidarity, combining features of etiquette formulas with everyday experiences of danger, anxiety, and the need for mutual support. A typological comparison of Ukrainian and Czech reveals an asymmetry in the dynamics of wish models: the most intensive semantic and pragmatic changes are observed in Ukrainian as a language functioning under conditions of war, whereas in Czech the formula *Hezký den!* 'Have a nice day!' retains its neutral polite status.

Keywords: semantics, pragmatics, etiquette wishing formulas, sacral models, wartime and peaceful discourse, contemporary linguistic dynamics.